

FONAMENTS PER A UNA EDUCACIÓ DE FUTUR: VIURE I CONVIURE EN PAU

Maria Carme Boqué Torremorell

Introducció

Els nens i nenes no s'eduquen sols. Si bé aquesta afirmació resulta òbvia, fa la impressió que els adults que envolten els menuts —perquè en són els pares, familiars, veïns, mestres, monitors o entrenadors— sovint se senten desorientats davant la responsabilitat de fer-los hereus dels coneixements i valors que la humanitat, amb esforç i perseverança, ha acumulat al llarg dels segles (Cardús, 2000; Meirieu, 2004).

En un context social qualificat de *modernitat líquida* (Baumann, 2007) sembla veritablement difícil edificar fonaments sòlids i estables sobre els què sustentar l'educació de les noves generacions. Però, més que blasmar l'escola, la família i la societat per la seva suposada negligència, la nostra proposta apunta a la comprensió dels agents i rols educatius, la capitalització dels errors en forma d'aprenentatge i l'observació atenta dels valors i pràctiques emergents en les societats de la informació.

Antecedents

Val la pena recordar que el sistema educatiu tradicional es concep, al llarg del segle XIX, amb el doble objectiu de formar persones capaces de viure en societat i d'inserir-s'hi laboralment. D'una banda, en la societat industrial, es considera imprescindible que el sistema educatiu formi súbdits fidels a la nació. De l'altra, la capacitat de la mà d'obra ja no pot fer-se en tallers d'aprenents, perquè cal una massa ingent de treballadors prou qualificats per incorporar-se al sistema productiu taylorista.

Així doncs, a l'hora d'educar súbdits que contribueixin al desenvolupament i progrés de la nació a la què pertanyen, s'encomana a l'escola la tasca de promoure l'adhesió dels joves a l'ordre social vigent i als valors que el sustenten. Per tant, la mirada sobre la història, la ciència o la llengua és, predominantment, homogeneïtzadora i uniformadora. El sistema educatiu esdevé, llavors, un aparell de fort control ideològic.

Quant a la qualificació dels futurs treballadors, generalment es tracta de preparar persones capaces de reproduir instruccions precises, d'obeir ordres d'un superior, de sotmetre's a una divisió del temps, l'espai i la tasca arbitraris i d'incorporar-se acríticament en un engranatge mecanicista en què el treballador mai no té el control sobre el producte final, ni se'n sent responsable.

El fracàs del model educatiu tradicional en un món globalitzat

En ple segle XXI els anteriors pressupòsits educatius fracassen estrepitosament, perquè malgrat les finalitats de l'escola es mantenen idèntiques —preparar per a la vida en societat i per a la vida productiva—, els canvis socials i tecnològics accelerats aboquen a la incertesa. Inexplicablement, els

discursos sobre educació es mantenen, fins a cert punt, inamovibles, ja que un cop més giren sobre els eixos clàssics de l'equitat i l'excel·lència, fàcilment identificables amb la igualtat d'oportunitats que la societat pretén garantir mitjançant l'escola (tan discutida per sociòlegs com Bourdieu i Passeron, 1981), i la qualificació professional per a la inserció en entorns laborals on ara, per desgràcia, els coneixements esdevenen ràpidament obsolets.

La complexitat del món actual, doncs, s'entesta en posar en constant tela de judici elements cabdals del sistema educatiu, com són:

- La rellevància dels continguts que s'aprenen.
- L'adequació dels programes i tècniques didàctiques a les noves realitats socials.
- El model relacional vigent en els centres educatius, tan similar, encara, a l'organització jeràrquica d'una fàbrica on el capatàs distribueix les tasques, els premis i les sancions.
- Les competències que, finalment, assoleixen els educands.
- I, en definitiva, l'eficiència del sistema en el compliment de les funcions que la societat li encomana.

L'assaig d'un model educatiu propi de les societats en xarxa

Sota el nostre punt de vista, en la societat de la informació i el coneixement, que és una societat en xarxa, resulta imprescindible que l'educació capaciti els nois i noies, precisament, per teixir de manera creativa i crítica aquesta xarxa.

Des d'aquesta òptica, s'entén que l'acció educativa s'ha d'adreçar a:

- Facilitar oportunitats d'aprenentatge, ans que continguts concrets.
- Incrementar les possibilitats de progrés personal i col·lectiu a partir d'una concepció de persona que és capaç de construir i transformar la cultura.
- Potenciar el lideratge positiu i la solidaritat en base a la responsabilitat compartida en l'exercici dels drets i els deures.
- Desenvolupar sabers estratègics creant els diferents tipus d'intel·ligències.
- Reconèixer i valorar les particularitats de cada ésser humà mitjançant un tracte igualitari en la diferència.

La coexistència d'ambdós models

Actualment, en un mateix moment històric comparteixen escenari el model educatiu que s'acostuma a qualificar de "tradicional" i el model educatiu que emergeix en les societats complexes de la informació i el coneixement (Morin, 1999; Morin, Ciurana i Motta, 2002) . Bona prova d'aquesta coexistència es troba en el lèxic present a les escoles que, en la gran majoria centres, serveix tant per narrar la quotidianitat, com per promoure un profund debat epistemològic. Debat que es veu permanentment atiat gràcies a la possibilitat d'ubicar-se entre dos pols oposats: apocalipsi i hipermodernitat. Així, cada succés està subjecte a interpretacions que van des de la reivindicació de la

restauració dels rituals i rols considerats propis de l'escola, en un va intent de retornar a un món en franca desaparició, fins a l'adhesió sistemàtica a la darrera moda educativa, tot fugint endavant sense recolzar-se en el passat. Evidentment, la riquesa es troba ens els matisos i en la infinitat de combinacions i aliances encertades i productives.

En un ràpid recorregut pel vocabulari usual que s'empra en parlar d'educació, topem amb mots i conceptes vinculats a la funció educativa de l'escola, a la seva finalitat i a la relació que aquesta institució manté amb l'entorn social al què pertany que ens indiquen els punts de tensió del sistema.

Funció educativa de l'escola

REPRODUCCIÓ	→	CONSTRUCCIÓ
PROGRAMACIÓ	→	OPORTUNITAT
INSTRUCCIÓ	→	TRANSFORMACIÓ

En primer lloc, s'acostuma a considerar l'escola com a com a transmissora de cultura. Certament, la funció de l'escola consisteix en apropar la cultura a les noves generacions, però això pot fer-se des d'un present que dirigeix la mirada al passat que tracta de reproduir, o bé des d'un present que mira envers el futur que vol construir. Per tant, els coneixements se centraran en programes prèviament preconcebuts i graduats d'acord amb el nivell de dificultat i l'edat dels educands, o en la creació d'una nova manera d'entendre la cultura i d'habitar un món ple d'oportunitats encara per descobrir. En suma, el repte radica en el pas de models instructius a enfocaments transformatius on els canvis no ofereixen, automàticament, garanties d'èxit.

Finalitat de l'escola

UNIFORMITAT	→	PLURALITAT
DÈFICIT	→	POSSIBILITAT
HOMOGENEÏTAT	→	DIVERSITAT

En segon lloc, la visió uniformadora de l'escola, com a institució que ha de garantir uns mateixos valors, xoca de ple amb els canvis originats pels fluxos migratoris, els nous models de família i les profundes modificacions en l'àmbit del treball que, entre molts d'altres factors, evidencien la pluralitat de les nostres societats. Mentre, en alguns casos, s'associa la diferència al dèficit, en d'altres, la mateixa diferència s'interpreta en clau de possibilitat. De manera que les societats democràtiques cerquen, avui en dia, la manera de mantenir la pròpia identitat mesclant-se amb cultures diverses.

Relació escola-entorn

AÏLLAMENT	→	APERTURA
CULPABILITZACIÓ	→	CORRESPONSABILITAT
QUALIFICACIÓ	→	JUSTÍCIA

En tercer lloc, en l'actual panorama educatiu es fa cada cop més evident la necessitat de clarificar les relacions entre l'escola i el context que l'envolta. Els centres educatius no són autosuficients i l'estreta col·laboració amb l'entorn pot aportar, sens dubte, beneficis mutus. Tanmateix, hi ha qui veu el centre com un marc protector i segur que ha d'aïllar-se d'un context perniciosos. Quan

quelcom no funciona es poden distribuir culpes o bé assumir responsabilitats conjuntament. Amb tot, el veritable desafiament de les societats en xarxa, que necessiten persones cada cop més qualificades, es troba en la capacitat de fer el salt del fracàs escolar a l'èxit per a tothom.

En aquest breu apunt sobre els fonaments per a una educació de futur, considerarem que un clar indicador d'èxit és el grau en que cada individu pot desenvolupar les seves potencialitats. Lògicament, a més limitacions, menys èxit. El concepte de pau es tradueix, des de fa uns anys, per justícia social, entesa com a dinàmica que permet el màxim desenvolupament de tots els éssers humans (Galtung, 1985). Per això, apostem fortament per una cultura de pau, com a base i horitzó de l'educació.

Educar per a l'èxit: viure i conviure en pau

Qualsevol societat que aspiri a la justícia ha de fonamentar-se, necessàriament, en una cultura de pau i la porta d'entrada a la cultura és, com sabem, l'educació (Bruner, 1999). Educar per conviure en pau és, doncs, una de les millors opcions que té la humanitat tant a l'hora d'eradicar qualsevol forma d'injustícia del planeta, com de contribuir al màxim desenvolupament de les qualitats i capacitats humanes.

Tots els centres educatius, sense excepció, aspiren a desenvolupar la seva labor en un clima de convivència pacífica, però allò que s'entén per *convivència pacífica* no és sempre el mateix (Harris, 2001). Quan una escola desitja *mantenir la pau*, el seu objectiu prioritari consisteix en eliminar la violència visible al centre (cops, crits, insults...). De manera que s'identifica la minoria conflictiva que protagonitza les conductes negatives i s'apliquen mesures de contenció, generalment punitives. Mentre tant, a la resta d'alumnes se'ls considera adaptats al sistema i no se'ls ofereix cap formació específica sobre temàtiques relacionades amb aprendre a ser i aprendre a viure junts (Delors, 1996). Els resultats d'aquest enfocament són, d'una banda, la marginació d'aquells nois i noies que presenten problemàtiques concretes i, de l'altra, el manteniment d'un clima de pau per la força on l'alumnat que es comporta correctament no sempre ho fa per convicció, sinó per inèrcia o, fins i tot, per temor a les conseqüències de ser etiquetat de conflictiu.

En canvi, quan l'escola pretén *practicar la pau* en el dia a dia, el seu objectiu consisteix en donar mostres constants de convivència pacífica. Per tant, les actuacions no s'encaminen a la minoria conflictiva, sinó a tots els membres de la comunitat educativa que són considerats possibles agents de pau. Des d'aquesta aproximació proactiva, es treballa preventivament i es formen competències necessàries per a la pràctica de la pau. Com a resultats palpables, mereix la pena assenyalar l'autogestió dels conflictes mitjançant el diàleg i el desenvolupament d'actituds i aptituds vàlides dins i fora del centre.

Però quan la fita és *conrear la pau*, llavors el que cal és desenvolupar una mentalitat pacífica i, per tant, s'han de tenir presents totes les persones humanes. Una cultura de pau promou la bel·ligerència positiva, és a dir, la no indiferència davant les injustícies que pateixen altres éssers humans del planeta. Sota aquesta òptica, l'educació per a la convivència pacífica no té

l'objectiu d'eliminar els conflictes de les escoles, sinó el de formar persones preparades per aprofitar totes les oportunitats que brinden els conflictes per canviar el món. Avui en dia, la cultura de pau s'entén —lluny d'utopies inabastables— de forma dinàmica i imperfecta, en permanent construcció.

La construcció d'una cultura de pau des de l'escola

L'educació per al conreu de la pau abasta tres esferes d'interacció: relació amb si mateix, relació amb els altres i relació amb el món (Espert i Boqué, 2008). Cadascuna d'aquestes esferes es conforma a través del descobriment, pràctica i adopció d'un joc de valors, per part dels infants, que actua de brúixola en el propi recorregut vital i del desenvolupament d'una consciència educativa, per part dels adults, que es tradueix en un seguit de principis emergents que fonamenten l'educació de futur.

La *relació amb si mateix* forma part de l'àmbit de privacitat de la persona, en el sentit que l'educació ha de preservar la individualitat i originalitat de cadascú, tot respectant el dret de cada infant a escriure la seva pròpia biografia, a construir la seva identitat i a enriquir-se interiorment. Una personalitat ferma, es contraposa a la buidor interior i a la confusió de l'individu amb la massa, l'una i l'altra tan característiques del present.

En l'àmbit de *relació amb els altres*, on es construeixen afectes i vincles i on es dibuixa la història col·lectiva, el paper de l'adult, ja no com a font de respostes, sinó com a acompanyant en l'itinerari formatiu, resulta essencial. Per créixer, els infants necessiten que els adults estiguin disponibles, oberts a escoltar i a dialogar, a establir complicitats i sintonies i a oferir models coherents de vida. Quan els adults no estan disponibles, els nens i nenes creen enllaços entre ells fortament influenciats pel bombardeig cultural de la immediatesa, l'hedonisme i la superficialitat.

El descobriment i adopció dels valors referents a la *relació amb el món* requereix, en primer lloc, una educació contextualitzada que permeti la construcció compartida de significats en el si d'una veritable comunitat d'aprenentatge. Una cultura de pau és, també, promotora de transformacions portadores de progrés humà des de l'equilibri, la solidaritat i el profund respecte pel planeta que habitem temporalment. Per això, cal avivar la curiositat de saber, el rigor en l'estudi i l'ètica en l'ús del coneixement com a tres dels engranatges que mouen el motor d'aquesta cultura de pau sostenible.

Finalment, assenyalar que la construcció d'una cultura de pau s'ha de fonamentar en una concepció de l'educació holística, proactiva, estratègica, flexible, participativa, ecològica, apreciativa i emancipadora, per assenyalar, tan sols, alguns dels principis emergents en les societats de la informació i el coneixement que ofereixen alternatives reals a les escoles que avancen.

Referències

- Bauman, Z. (2007). *Els reptes de l'educació en la modernitat líquida*. Barcelona: Arcadia.
- Boqué, M. C. (2003). *Cultura de mediació y cambio social*. Barcelona: Gedisa.
- Bourdieu, P. i Passeron, J.C. (1981). *La reproducció*. Barcelona: Laia.

- Bruner, J. (1997). *La educación, puerta de la cultura*. Madrid: Visor.
- Cardús, S. (2000). *El desconcert de l'educació. Les claus per entendre el paper de la família, l'escola, els valors, els adolescents, la televisió ...i la inseguretat del futur*. Barcelona: La Campana.
- Castells, M. (1998). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. I: La sociedad red. Vol. II: El poder de la identidad. Vol III: Fin de milenio*. Madrid: Alianza Editorial.
- Delors, J. et al. (1996). *Educación: Hi ha un tresor amagat a dins*. Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya.
- Espert, M. i Boqué, M.C. (2008). *¡Tú sí que vales! Historias cortas de niños y niñas que construyen valores humanos*. Barcelona: Graó.
- Galtung, J. (1985). *Sobre la paz*. Barcelona: Fontamara.
- Harris, I. M. (2001). "Què han de fer les escoles amb la violència?". *Conflictologia*, 2, 37-42.
- Meirieu, P. (2004). *Referentes para un mundo sin referentes*. Barcelona: Graó.
- Morin, E. (1999). *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Morin, E.; Roger Ciurana, E.; i Motta, R.D.(2002). *Educar en la era planetaria*. Barcelona: Gedisa.

Bibliografia MEDIACIÓ ESCOLAR

- Boqué, M.C. (2002). *Guia de mediació escolar. Programa compresiu d'activitats, etapes primària i secundària*. Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat (Octaedro en castellà).
- Boqué, M.C.; Corominas, Y.; Escoll, M. i Espert, M. (2005). *Fem les paus. Mediació 3-6. Proposta de gestió constructiva, cooperativa i crítica dels conflictes*. Barcelona: CEAC-Planeta (CEAC en castellà)
- Boqué, M.C. (2005). *Temps de mediació*. Barcelona: CEAC-Planeta (CEAC en castellà).
- Boqué, M. C. (2008). *Conviure. Activitats per al desenvolupament de les competències personals i socials*. Barcelona: Ed. Cruilla. Quaderns per a l'alumnat de 1r. a 6è. d'E. Primària.
- Boqué, M. C.; Civís, M.; Criach, Q.; De Monserrat, A.; Fontanet, A.; Navarro, L. (2009). *Pensant en els altres. Col·lecció de contes i activitats sobre convivència i gestió positiva de conflictes*. Barcelona: Castellnou (Almadraba en castellà).